

ASHTARXONIYLAR (JONIYLAR) SULOLASI HOKIMIYATGA KELISHI

Muhammadiyeva Sabina

TDPU Gumanitar fanlar fakulteti tarix yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada Buxoroda Ashtarxoniylar sulolasining tashkil topishi, Ashtarxoniylarning hukumronligi davridagi ichki nizolarning avj olishi. Ashtarxoniylar davridagi tarqoqliklarning yuzaga kelish jarayonlari xususida yoritib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Jonibek, Sherdor, Vali Muhammad, Qoratorov.

Annotation: In the article, the establishment of the Ashtarkhanid dynasty in Bukhara, the escalation of internal conflicts during the reign of the Ashtarkhanids. The processes of the emergence of divisions during the Ashtarkhanid era are highlighted.

Key words: Jonibek, Sherdar, Vali Muhammad, Karatov.

Аннотация: В статье рассматривается утверждение династии Аштарханидов в Бухаре, эскалация внутренних конфликтов в период правления Аштарханидов. Освещены процессы возникновения разделений в период Аштарханидов.

Ключевые слова: Джонибек, Шердар, Вали Мухаммад, Каратов.

Ashtarxoniylar, Joniylar 1601-1756-yillarda Buxoro xonligini boshqargan sulola. Jo'jixon naslidan bo'lgan ashtarxoniylar (joniylar) sulolasi asli Astraxan (Hojitarxon) yerlarida yashab hukmronlik qilganlar. Astraxanni Ivan Grozniy 1556-yili bosib olgach ashtarxoniylar Yormuhammad boshchiligida Buxoroga Iskandar Sulton saroyiga kelib o'rinishadilar. Yormuhammadning o'g'li Jonibek Sultonga Iskandarning qizi, Abdullaxon II singlisi Zuhrabegim nikohlab beriladi. Undan Din Muhammad, Boqi Muhammad, Vali Muhammadlar dunyoga keladi. Shu zayilda Shayboniylarga qarindoshlik rishtalari bog'lanadi. Natijada 1601-yili Shayboniylarning so'nggi vakili Pirmuhammad vafot etgach Shayboniylardan taxt vorisi chiqmaganda Buxoroda yashab turgan Jonibek sultonni xon qilib ko'tarishga qaror qiladilar. Lekin Jonibek sulton bu taklifdan bosh tortadi. Taxtga Jonibekning katta o'g'li Din Muhammadni ko'taradilar. Ammo u Buxoroga kelayotganda Obivarda jangda halok bo'ladi. Shunda uning ukasi Boqi Muhammadxon, voris deb e'lon qilinadi.¹ Qabul qilingan an'anaga ko'ra Vali Muhammad Balxga noib etib yuborildi. Ana shu tariqa 1601-yildan boshlab Buxoro xonligida hokimiyat Ashtarxoniylar sulolasi qo'lga o'tadi. Bu yana Jonibek sulolasi «Joniylar sulolasi deb ham yuritiladi.

¹ Azamat Ziyov. O'zbek davlatchiligi tarixi Toshkent, 2000-yil

Ashtarxoniyalar sulolasi 1756-yilgacha hukmronlik davrini o'tadi. Sulola sakkizta xondan iborat bo'lgan: 1. Boqi Muhammad (1601-1605), 2. Uning ukasi Vali Muhammadxon (1605-1611), 3. Imomqulixon (1611-1642), 4. Uning ukasi Nodir Muhammadxon (1642-1645), 5. Uning o'g'li Abdulazizxon (1645-1681), 6. Uning ukasi Subxonqulixon (1681-1702), 7. Uning o'g'li Ubaydullaxon (1702-1711), 8. Uning ukasi Abulfayzxon (1711-1747). Ulardan faqat uchtasi umrini taxtda tugatdi, xolos. Uchtasi (Vali Muhammad, Ubaydulla, Abulfayzxonlar) saroy to'ntarishlari oqibatida fojiali o'ldirilganlar. Ikkitasi esa taxtdan ag'darib tashlangandan so'ng o'z hayotini quvg'unlikda o'tkazgan. Bularning hammasiga asosiy sabab, shuki, ashtarxon o'zbek sulolalari davrida hokimiyat, toj-taxt uchun kurash hatto ota-bola va aka-ukalar, qarindosh-urug'lar o'rtasida misli ko'rilmagan darajada kuchaygan edi.²

Buxoro xonligida tinchlik osoyishtalik bo'lmaydi. Amirlar va beklar o'zboshimchaligi avjiga minadi, markaziy hokimiyatdagi mansabdorlar o'rtasidagi o'zaro fitna, nizolar, ur-yiqitlar mam-lakat tinka madorini quritadi. 1605-yilda Boqi Muhammad vafotidan so'ng' Buxoro xonligi taxtiga uning ukasi, Balx hokimi Vali Muhammad o'tiradi (1605-1611). Oradan ko'p vaqt o'tmasdan Vali Muhammadga qarshi Buxoroda fitna uyushtirildi. Bu fitnadan xabar topgan Vali Muhammad o'zining ikkita o'g'li bilan Eronga-Shoh Abbos huzuriga qochib ketadi. Fitnachilar Buxoro taxtini Imomqulixon (1611-1642) ga topshirmoqchi bo'ldilar. Eron shohi Abbosxon Buxoro ustidan o'z hukmronligini o'rnatish uchun Vali Muhammadni qo'llab-quvvatladi va unga katta qo'shin bilan yordam berdi. Bu hol buxoroliklarni katta tashvishga soladi. Lekin o'zaro jangda o'zbeklar Eron qo'sinlarini tor-mor keltiradilar va Vali Muhammadni asir olib o'ldirdilar. Eron qo'sinlariga qarshi kurashda Imomqulixonga qozoqlar yordam berdi. Ashtarxoniy o'zbek sulolalari orasida so'zsiz nisbatan nufuzli va obrolisi Imomqulixon bo'ldi. Uning davrida Buxoro xonligi kuchli davlatga aylandi. 1613-yilda Imomqulixon Toshkentni qozoq xonligidan qaytarib oldi va bu yerga o'zining o'g'li Iskandarni noib etib tayinladi.³ Lekin Iskandar toskentliklarga jabr-zulm o'tkazadi, soliqlarni ko'paytiradi, zulmni kuchaytiradi. G'azablangan Toshkent aholisi qo'zg'olon ko'tardi, sahzoda Iskandarni o'ldiradi. Imomqulixon bu voqeadan xabar topib Toshkent shahrini bir oy qamal qiladi. Toshkentliklar shaharni qahramonlarcha himoya qilsalarda, Imomqulixon katta kuch bilan qo'zg'olonni bostirishga muvaffaq bo'ladi. U shahid ketgan o'g'li uchun toshkentliklardan qattiq o'ch oladi. Buxoro xoni otimning uzangisigacha qon chiqmaguncha aholini qirishni davom ettiraman, deb qasam ichadi. Toshkent aholisini qirg'in qilishdan horib charchagan Imomqulixon qo'shini boshliqlari ning o'zlari ham, hech bir gunohsiz odamlarni bunday qirg'in qilishni to'xtatishni xondan iltimos

² Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi Ikkinchi kitob 2-qism. Andijon, 1998 y. 30-bet

³ Sagdullayev A., Aminov B.B., Mavlonov O'.M., Norqulov N. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti. T: 2000-y

qiladilar. Ammo xon ichgan qasamimni buza olmayman, deb javob beradi.⁴ Shundan so'ng Toshkentdan qonunshunoslar o'lganlarning qonlari oqizgan chuqurlikdagi hovuzchalarga suvlarni to'ldirib bu hovuzdan Imomqulixonga otda kechib o'tishni taklif qiladilar. Bu bilan xon ichgan qasamni ado etdi va aholini qirg'in qilishni to'xtatish to'g'risida buyruq berdi. Imomqulixon o'z davlat hokimiyatini mustahkamlash maq-sadida ko'chmanchi qoraqalpoqlar, qolmiqlar va oyrotlarga qarshi ham muvaffaqiyatli janglar olib borgan. Qoratov yonidagi jangda Imomqulixon qoraqalpolarga hal qiluvchi zarbani bergan. Albatta bunday muvaffaqiyatli urushlar Imomqulixonning obro'-e'tiborini oshiradi. Biroq mamlakatdagi siyosiy tarqoqlikni va xonlikning ich-ichidan yemirilib borishini u to'xtatib qola olmadi. Uning davrida yirik zodagonlar viloyatlarda o'zlarini xondan mustaqil hisoblar va qo'shni viloyatlarga urush ham e'lon qilar edilar. Ana shunday bahodir hukmdorlardan biri bo'lgan Yalangto'sh bir necha yillar davomida Samarqandni boshqardi. Uning mingdan ortiq quli bo'lgan, juda katta boyliklar egasi edi. Yalangto'sh bahodir davrida ikki mahobatli bino - Sherdor va Tillakori madrasalari bunyod etilgan. Registon maydoni ham hozirgi qiyofasiga uning davrida kelgan edi. Badahshon hukmdori Mahmudbiy Qatag'on ham kuchli ta'sirga ega bo'lgan zodagonlardan hisoblangan. Bu jarayon xususan Imomqulixon vafotidan so'ng kuchli tus oldi. Imomqulixon hajga ketadi.

Xulosa

Buxorodagi Shayboniylar hukumronligidan keyin Ashtarxoniylar sulolasi hokimiyat tepasiga kelganidan keyin Ashtarxoniylar ichki nizolari taxt uchun kurashlar kuchayib boradi bu o'z navbatida hokimiyatni zaiflashtiradi. Bu davrda Eron Ashtarxoniylar davlatiga hujum qiladi. O'zaro ichki nizolar bu bosqinchilikka qarshi kurashishni yanada qiyinlashtirgan. Ashtarxoniylar davrida Buxoro xonligi zaiflashib qoladi. Ammo madaniyat to'xtab qolmaydi me'morchilik san'at givoj topadi. Ko'plab masjid va madrasalar faoliyat ko'rsatadi. Me'morchilikda ko'plab inshaoatlar quriladi. Ashtarxoniylar hukumronligi davri tariximizda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azamat Ziyo. O'zbek davlatchiligi tarixi Toshkent, 2000
2. Mulla Olim Mahmud hoji. Turkiston tarixi. Qarshi, "Nasaf", 1992. 125-bet.
3. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi Ikkinchi kitob 2-qism. Andijon, 1998 y. 117-bet
4. Sagdullayev A.S., Aminov B.B., Mavlonov O'.M., Norqulov N. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti. - T., 2000 yil.

---

⁴ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi Ikkinchi kitob 2-qism. Andijon, 1998 y. 30-bet